
AXPLOCK II – UR SVENSK KONVENTIONSTILLÄMPNING

Jan Södergren*

1. INLEDNING

Avsikten med ”Axplock” är att bevaka och kommentera hur Europakonventionen för de mänskliga rättigheterna¹ tillämpas i det inhemska systemet. Även avgöranden av Europadomstolen – med Sverige som part – kommer att behandlas. Tanken är att rapporteringen om möjligt skall ske återkommande. Även pågående inhemska mål kommenteras. Det är numera möjligt att i viss mån få kännedom om vad som händer i underrätterna, eftersom ett urval av dess domar publiceras i nättidningar för juridiska nyheter – bl.a. PointLex och Lex Press.

Axplock II utgör en fortsättning på artiklarna i denna tidskrift ”Europakonventionens tillämpning i det inhemska systemet” och ”Axplock ur svensk tillämpning efter inkorporeringen av Europakonventionen 1995”.² Det framhölls i dessa artiklar att rättstillämpningen var ojämn. Detta huvudintryck består. Bilden är dock inte entydig.

Konventionsfrågor har aktualiserats i de mest skiftande typer av mål i olika typer av domstolar. Exempelvis har AD haft att bedöma – inte enbart den negativa föreningsfriheten i artikel 11 – utan även huruvida avskedande p.g.a. påstådd brottslig handling, oaktat att personen friats genom en brottmålsdom, strider mot oskuldspresumtionen i artikel 6:2. HD har vidare funnit att det strider mot konventionens rätt till domstolsprövning att avvisa en talan trots inslag av ”svart” ersättning. Konventionen har i en inhemsk process räddat en person från utmätning i en civilrättslig tvist. HD nyanserade datainspektionens strikta tillämpning av personuppgiftslagen, huvudsakligen med konventionsargument.

* Advokat och verksam på Advokatbyrån Bratt & Feinsilber AB.

¹ Nedan konventionen.

² ERT 2000 s 407 respektive 427.

Konventionen får inte sällan betydelse i brottmål. Domstolarna ger ofta kraftiga straffrabatter i ekobrottmål till följd av oskäligt långa handläggningstider i mot artikel 6 i konventionen. Riksåklagaren har – enligt en artikel i DN³ – i en skrivelse till HD anmärkt att rabatterna enligt ämbetet tillämpas alldeles för generöst. RÅ vill stoppa utvecklingen som anser att de generösa rabatterna härrör sig från en ”slags överdriven rädsla för att komma i konflikt med Europakonventionen”. Det riktas även kritik mot att ”advokater och försvarare medvetet spelar på detta⁴”. HD ändrade med stöd av konventionen sin linje från 1991 och gav utrymme för att fara med osanning under edgångssammanträde om personen ifråga riskerade åtal (under åberopande av rätten att tåga). Sverige friades emellertid nyligen i Europadomstolen i ett mål som rörde försvarrets rättigheter vid videoförhör med barn, i samband med misstänkta sexualbrott. Domen innebär sannolikt att åklagare och polis ändå får se över sina rutiner (om så inte redan har skett).⁵ I två än mer färiska mål fälldes emellertid Sverige för att en kammar rätt inte höll muntlig förhandling i ett socialförsäkringsmål, detta trots att klaganden inte hade begärt förhandling i länsrätt.⁶

De två avgjort ”hetaste” konventionsfrågorna hittills under 2000-talet har varit huruvida det skall utgå skadestånd på strikt konventionsrättslig grund för en inhemskt konstaterad kränkning samt frågan om konventionsaspekter på det svenska skattetillägget. Avseende den senare frågan har Europadomstolen avgjort målen Janosevic samt Västberga Taxi och Vulic mot Sverige⁷ (nedan Taximålen).

Dessa två frågor är så aktuella att de bör behandlas utförligt i denna artikel. Detta medför i sin tur att det av utrymmesskäl inte går att behandla andra frågor i denna artikel.

Här behandlas först skadestandsfrågan. Frågan har utvecklats till en smärre thriller och står inför sitt snara slutliga avgörande i det inhemska rättssystemet. Därefter behandlas skattetilläggsfrågan och dess konsekvenser. Först kommenteras Europadomstolens domar tämligen utförligt. Därefter redovisas de effekter målen medfört redan under det att de pågick i Strasbourg.

Redan inledningsvis skall dock de ledande inhemska målen – RÅ 2000 ref 66 (det s.k. Volvomålet) och NJA 2000 s 622 – beträffande olika konsekvenser av skattetilläggen kort kommenteras. Dessa avgjordes efter det att Europadomstolen meddelat prövningstillstånd i Taximålen. Volvomålet behandlade en rad aspekter på skattetillägget, som proportionalitetsprincipen och oskuldspresum-

³ DN den 3 november 2002, s C1. Se RÅ:s överklagande av Svea hovrätts dom 2002-04-26 i mål nr 5803-01. HD:s ärende B2100-02.

⁴ I vart fall enligt vad som anges i nämnda artikel.

⁵ S.N. mot Sverige, dom den 2 juli, äer.

⁶ Se Lundevall mot Sverige, dom den 12 november 2002, äer. Se Salomonsson mot Sverige, dom samma dag.

⁷ domar den 23 Juli 2002 (ansökningsnr. 34619/97 respektive 36985/97)

tionen. HD-målet avsåg uteslutande fråga om förbudet mot dubbla brottmålsförfaranden (*ne bis in idem*) i sjunde tilläggsprotokollet, artikel 4 i konventionen.

De båda målen har redan behandlats utförligt i den svenska debatten. Professor Iain Cameron kommenterade dem utförligt i en artikel i SvJT ”Skattetilläggen och Europakonventionen”⁸. Hans slutsats är värd att citeras

”De högsta svenska domstolarna tar konventionen på allvar. De analyserar Europadomstolens domar och försöker plikttröget följa dessa. Grundinställningen är rätt, även om det ibland kan finnas någon detalj som man vill kritisera. Men vi folkrättare får inte vara för kritiska”⁹

Den kritik Cameron ändå tar upp berör emellertid inte enbart folkrättsliga spetsfundigheter eller sådant som saknar konkret betydelse för tillämpningen. Hans slutsats är enligt min uppfattning mycket försiktig. Följande kritiska tillägg avseende nämnda avgöranden skall dock göras.

Volvo hävdade i regeringsrättsmålet bl.a. att ett skattetillägg om 16,5 MSEK under rådande omständigheter stred mot proportionalitetsprincipen. I detta hänseenden fann emellertid Regeringsrätten att:

”Konventionen griper emellertid inte in på alla områden. Straffmättningsprinciper vid utdömande av ekonomiska påföljder får anses tillhöra de områden som principiellt sett har lämnats åt de enskilda staternas reglering, när straffet inte avser något speciellt av konventionen skyddat intresse såsom t.ex. ytrandefriheten”.¹⁰

Oproportionerliga ekonomiska påföljder utgör emellertid ett av konventionen skyddat intresse. Äganderättsstadgandet i första tilläggsprotokollet, artikel 1 (nedan P1-1) är enligt stadgad praxis tillämpligt på alla slags påföranden av skatter och andra pålagor och av böter och viten,¹¹ vars tillåtlighet måste bedömas enligt de kriterier som anges i artikeln.¹² Bl.a. skall uttaget vara föreskrivet i tillräckligt förutsebar inhemsk lag och det måste därtill vara proportionerligt. Det kan nämnas att Volvo grundade den ursprungliga bedömningen av den bakomliggande skatterättsliga avdragsrätten på ett uttryckligt uttalande av departementschefen i förarbetena som emellertid skattedomstolarna underkände.

⁸ SvJT 2001 s. 745.

⁹ Här s 760.

¹⁰ I princip samma ståndpunkt framförs av 1999 års Skattetilläggsutredning – SOU 2001:25 s 186.

¹¹ Se ordalydelsen i andra stycket i artikeln.

¹² Påförande av skatter och avgifter utgör emellertid den s.k. ”tredje regeln” i P1-1. Det är en särskild aspekt på äganderätten som ända skall läsas i ljuset av första meningen i artikeln – d.v.s. rätten till respekt för egendom. Under denna regel har staterna generellt en större s.k. fri bedömningsmarginal – margin of appreciation. Den är emellertid inte obegränsad utan går hand i hand med Europadomstolens bevakning. Ytterst är det Europadomstolen som avgör. När det gäller rekvisitet ”föreskrivet i lag” torde bedömningsmarginalen emellertid vara relativt snäv.

Det är tveksamt om Europadomstolen med anledning av förarbetsuttalandet skulle ha funnit att lagen var tillräckligt förutsebar. Dessutom är ”straffet” att betraktas som strängt med beaktande av att det var fråga om ett periodiseringsfel som skulle ha tagits upp till beskattning året därpå.¹³

NJA 2000 s 662 behandlade frågan om förbudet i 7 tilläggsprotokollet, artikel 4 (nedan P7-4) om förbud mot dubbla straffrättsliga förfaranden inom samma jurisdiktion. I fallet var fråga om en straffrättslig sanktion kunde följa på ett i administrativ ordning påfört skattetillägg. HD konstaterade först att mycket talade för att det svenska skattetillägget skulle bedömas som en straffrättslig sanktion enligt konventionen. Efter vissa delvis tveksamma diskussionslinjer (se närmare härom, Cameron), fann HD

”att ändå med hänvisning till konventionen underkänna den ordning som gäller enligt intern svensk reglering bör krävas att det finns klart stöd för detta i Europadomstolens praxis. Något sådant stöd föreligger inte.”

En första förutsättning för att förbudet i P7-4 skall komma ifråga, är naturligtvis om det är fråga om väsentligen samma gärning som behandlas i två eller flera instanser. HD hade – prima facie – onekligen stöd för utgången i ett avvsningsbeslut från Europadomstolen – Ponsetti och Chesnel¹⁴ (nedan Ponsetti).¹⁵ Europadomstolen fann i Ponsetti att handlingen för vilket skattetillägg hade påförts skilde sig från gärningen för vilken den straffrättsliga sanktionen utdömdes, genom att det i Frankrike påfördes skattetillägg på objektiva grunder medan det krävdes subjektiv täckning för den straffrättsliga sanktionen. Därmed avvsnades talan utan närmare granskning såsom uppenbart ogrundad.

Ponsetti utgör emellertid ett avvsningsbeslut, vars prejudikatvärde är tveksamt. Det skall vidare noteras att konventionen inte bara förbjuder dubbla straff – utan redan dubbla förfaranden,¹⁶ rörande väsentligen samma gärning. I fallet Oliveira¹⁷ friades staten från påstått brott mot P7-4. Det var fråga om ett enkelt trafikbrott som kom att handläggas i två olika processer. Sanktionerna samordnades. Även om Europadomstolen friade tillstod den att det hade varit mer i enlighet med principerna om ”*proper administration of justice*” om frågan prövats i en och samma ordning.¹⁸ Det är härvid värt att notera att det svenska systemet kan även innefatta tre och flera förfaranden. Förutom skattetilläggs- och brott-

¹³ Volvo har enligt uppgift inte fört saken till Strasbourg.

¹⁴ Ponsetti och Chesnel mot Frankrike (beslut den 14 september 1999, *Reports and Decisions* (nedan *Reports*) 1999-VI s. 543).

¹⁵ Nyligen har även Regeringsrätten haft att ta ställning till samma fråga och kommit till slutsatsen att ett skattetillägg som följer på en brottmålsdom inte strider mot konventionen, Regeringsrättens dom 2002-09-16 i mål 624-1999, äer. Se även beträffande samma fråga vad gäller körkortsåterkallelse, RÅ 2000 ref 65.

¹⁶ Se bl.a. Franz Fischer mot Österrrike, dom den 29 maj 2001, äer.

¹⁷ mot Schwiez (dom den 30 juli 1998, *Reports* 1998-V s. 1990).

¹⁸ Para. 127.

målsprocesser följer verkställighetsprocesser och därmed anståndsprocesser. Det kan vidare tillkomma processer om indragning av tillstånd¹⁹ och det kan ifrågasättas om inte dessa kan ha straffrättslig karaktär i autonomt konventionsrättsligt hänseende. Den totala processuella påfrestningen och kostnaderna härav underskattas nog av systemet. Oavsett vilken dignitet som kan tillskrivas Ponsetti, innebär detta avgörande knappast att Europadomstolen en gång för alla har knäsat principen att det utgör olika ”gärningar” i P7-4:s mening, så snart det skiljer sig beträffande subjektiva rekvisit. Europadomstolen ser alltid främst till hur situationen ter sig i det enskilda fallet. Det är tveksamt om den svenska ordningen är förenlig med s.k. ”*proper administration of justice*”. Den riskerar enligt min uppfattning att kränka konventionen oaktagat bedömningen i – och prejudikatvärdet av – Ponsetti.

Det är härvid intressant att notera att den norska Høyesteretten i ett par domar från 2002²⁰ har funnit att det främst är de objektiva gärningsbeskrivningarna som skall styra vid bedömningen om det är samma eller olika gärningar enligt P7-4. Även de norska domarna avsåg fråga om skattetillägg respektive brottmålsstraffsanktion.²¹ Høyesteretten kom fram till motsatt ståndpunkt än de svenska instanserna och underkände ett påförande av dubbla sanktioner i olika förfaranden.

Høyesterettens allmänna utgångspunkt är härvid värd att jämföra med HD:s uttalande citerat ovan. Høyesterettens anför följande.

”Om det föreligger tvivel om hur en inkorporerad människorättskonvention skall förstås, må [norska domstolar] företa en självständig tolkning av konventionen. Norska domstolar skall vid tolkning av [Europakonventionen] använda samma metod som [Europadomstolen], men med den reservationen att det i första hand ankommer på [Europadomstolen] att utveckla [konventionsrätten]. Om den tolkning av en inkorporerad konventionsbestämmelse som utifrån en sådan bedömning har bäst grunder för sig, kommer i strid mot annan norsk lagstiftning, skall konventionsbestämmelsen ges företrädesrätt (jfr. menneskerettsloven § 3).²²”

Oaktat Høyesterettens hänvisning till att det i första hand ankommer på Europadomstolen att utveckla konventionsrätten, gick Høyesteretten – som också beaktade Ponsetti – ett steg längre än vad som omedelbart gick att utläsa av konventionspraxis. Høyesteretten intar således motsatt ståndpunkt till de högsta svenska instanserna och påvisar därtill en konventionsvänlighet värd att uppmärksamma.

¹⁹ Det kan vara åkeritillstånd, utskänkningstillstånd m.m.

²⁰ Høyesterettens avgörande den 3 maj 2002. Ännu ej publicerat annat än på Høyesterettens hemsida som HR-2001-01527 med hänvisning till bl.a. Rt 2001 s 1006.

²¹ Det norska skattetillägget liknar det svenska. Dock utdöms ett högre belopp vid grov oaktsamhet.

²² Undertecknads översättning.

2. SKADESTÅND DIREKT MED STÖD AV EUROPAKONVENTIONEN NÄR ANNAT INTERNT STÖD FÖR SKADESTÅND EJ FÖRELIGGER

2.1 Inledande kommentarer

Det har tidigare i denna tidsskrift²³ rapporterats om mål i Stockholms tingsrätt, där skadeståndsanspråk avvisats i de delar de grundade sig på Konventionen.²⁴ Tingsrätten fann i några mål att en prövning enligt artikel 41 i Europakonventionen – som ger Europadomstolen jurisdiktion att utdöma skadestånd för konstaterade kränkningar – är ”förbehållen Europadomstolen, vilket innebär att en nationell allmän domstol inte kan utdöma skadestånd med denna som grund”.

Frågan har därefter uppkommit i flertalet mål och den är högaktuell just nu, i slutet av 2002. Den är därtill onödigt tillspetsad. Till följd av den senare utvecklingen får skildringen nedan närmast karaktären av en ”ögonblicksbild”.

Som nyss antytts har de svenska domstolarna hållit fast vid ovan citerade hållning. Stockholms tingsrätt (avd. 4) utgör emellertid ett undantag. I en dom den 8 mars 2002²⁵ fann tingsrätten – som första svenska domstol – att skadestånd skall utgå direkt med stöd av konventionen. I ett senare mål har dock samma avdelning istället för att döma i enlighet med första domen, föreberett en sk. hissdispens till HD. Jag kommer nedan att redogöra såväl för den första domen som hissdispens-målet.

Redan här kan dock framhållas att fråga är så tillspetsad att DN i en artikel rubricerade den ”Strid om Europakonventionen i domstol²⁶”. Byråchef Britt Mari Lundberg på JK-ämbetet uttalade i DN att ”- Som vi ser det är det bara Europadomstolen som kan pröva yrkanden utifrån Europakonventionen. Därför har vi överklagat målet till hovrätten.”²⁷

2.2 Rättsläget enligt Europadomstolens praxis

Det är lämpligt att rekapitulera rättsläget enligt Europakonventionen, även om det medför viss upprepning av vad som tidigare har uttalats i denna tidsskrift. Clarence Crafoord har i en artikel i ERT 2001 rubricerad ”Inhemsk gottgörelse för kränkningar av Europakonventionen”²⁸ framhållit den s.k. subsidiaritetsprincipen. Denna innebär att det i första rummet ankommer på staterna att

²³ ERT 2000 s 407

²⁴ Se ERT 2000 s 423f.

²⁵ I mål nr T 17442-00.

²⁶ DN Söndagen den 9 juni 2002 s A 6.

²⁷ Se närmare i en artikel i PointLex, ”JK vill att HD prövar konventionsskadestånd”, av Mikael Kindbom, publicerad 2002-20-21.

²⁸ ERT 2001 s 519.

fullt ut hantera rimligt grundade påståenden om konventionskränkningar i det inhemska systemet samt därtill upphäva och gottgöra konstaterade kränkningar.

Subsidiaritetsprincipen vilar på artiklarna 1, 13 och 35 i konventionen. Artikel 1 förpliktar staterna att garantera rättigheterna redan i det inhemska systemet. Artikel 13 garanterar en rätt till ett inhemskt effektivt rättsmedel att tala å rimligt grundade påståenden om konventionskränkningar. Artikel 35 stadgar å andra sidan en skyldighet för klagandena att först uttömma de inhemska rättsmedlen innan klaganden får talerätt i Strasbourg. Syftet är att staterna först skall ges möjlighet att hantera och ställa till rätta eventuella kränkningar, innan den enskilde har talerätt i Europadomstolen. Artikel 13 och 35 är i detta hänseende nära besläktade,²⁹ genom att skyldigheten att uttömma inhemska rättsmedel enligt artikel 35 förutsätter att det också existerar effektiva sådana.

Europadomstolen berörde subsidiaritetsprincipen redan i ett av dess första avgöranden. I det s.k. *Belgiska språkmålet*³⁰ uttalas subsidiaritetsprincipen för första gången,³¹ i vilket det framhålles att klagandena enbart skall behöva vända sig till Europadomstolen när den nationella rättsordningen misslyckats med att hantera frågorna internt.³²

Det relativt färskta fallet Kudla³³ innebär en tydlig skärpning och markering av subsidiaritetsprincipen. Kudla klagade bl.a. på att ett brottmål mot honom hade dragit ut oskäligt långt på tiden och Europadomstolen fann också att det förelåg en kränkning av artikel 6 i detta hänseende. Kudla åberopade vidare en kränkning av artikel 13 eftersom det inte fanns ett effektivt inhemskt rättsmedel att tala å den utdragna handläggningen.

Europadomstolen redogjorde först för subsidiaritetsprincipen som således kort beskrivet innebär följande. Med hänvisning till artikel 1 anfördes att klagomaskineriet i Strasbourg är subsidiärt i förhållande till nationella system för skydd av rättigheterna. Det ankommer i första hand på staterna att skydda dem. Detsamma återspeglas i artikel 35 som således stadgar en skyldighet för klagandena att först uttömma de inhemska rättsmedlen. Genom staternas skyldigheter att inhemskt hantera påstådda konventionskränkningar, skapas enligt Europadomstolen ytterligare ett skydd för rättigheterna.³⁴

Den polska staten hade dock anfört att en rätt till prövning i det inhemska systemet av oskäligt långa handläggningstider skulle tillskapa ett krav på ytterligare en inhemsk instansordning som inte finns uttryckt i konventionen. Europadomstolen godtog inte invändningen. Den fann tvärtom att för den hän-

²⁹ Av Europadomstolen uttryckt ”*close affinity*”.

³⁰ Dom den 23 juli 1968, Serie A nr 6.

³¹ Se Crafoord, a.a. s. 523.

³² Crafoord, *ibid*

³³ Mot Polen (Grand Chamber) dom den 26 oktober 2000, *Reports* 2000-XI.

³⁴ Se paras 151 och 152.

delse det inte fanns möjlighet att tala å oskäligen handläggningstider i det inhemska systemet, skulle det medföra att klagandena konsekvent måste vända sig till Europadomstolen med avseende på klagomål, som lämpligen och i första hand bör hanteras nationellt. Gällde det motsatta, skulle tvärtom rättighetsskyddet urholkas såväl nationellt som internationellt och Europadomstolen fann med anledning härav att det förelåg en separat kränkning av artikel 13.

Europadomstolen godtar således inte system där enskilda konsekvent blir hänvisade till Europadomstolen för att få sina rättigheter enligt konventionen tillgodosedda.

Det kan tilläggas att artikel 13 och rätten till effektiva inhemska rättsmedel ingalunda tar sikte på långsam handläggning eller någon annan enskild rättighet i konventionen. Den gäller alla materiella rättigheter och ger således uttryck för en allmän konventionsrättslig princip.

Fallet Kudla behandlade inte explicit frågan om rätten till skadestånd. Det gjordes det däremot i fallet *T.P. och K.M. mot Storbritannien*³⁵ (nedan T.P.) Av avgörandet framgår explicit att såväl ideellt som ekonomisk skadestånd skall utgå i det inhemska systemet till följd av en eller flera kränkningar av konventionen.

I fallet var fråga om ett felaktigt tvångsomhändertagande. Klaganden hade yrkat skadestånd till följd härav i det inhemska systemet. *House of Lords* – som fastslog att omhändertagandet var felaktigt – fann dock att det inte kunde utgå skadestånd i Storbritannien till följd av myndigheters agerande i samband med arbete som syftade till att skydda barn.

Klagandena i T.P. förde målet till Europadomstolen som konstaterade att tvångsomhändertagandet utgjorde en kränkning av artikel 8. Vad gäller rätten till inhemskt skadestånd för kränkningen uttalade Europadomstolen att det för offret måste finnas en mekanism som syftar till att fastställa statliga tjänstemäns eller enheters ansvar för kränkningarna. Härutöver skall det finnas möjlighet att erhålla skadestånd.³⁶

Europadomstolen anförde att skadestånd skall utgå ”när det finns skäl därtill” (*in appropriate cases*). Med detta avses naturligtvis inte att det är upp till staterna att själva avgöra när det finns skäl att utdöma skadestånd. Vad som avses är istället att skadestånd i vart fall skall utgå i sådana situationer då Europadomstolen utdömer skadestånd. Det är nämligen inte alla kränkningar som renderar skadestånd.³⁷

³⁵ Dom den 10 maj 2001, som kommer att publiceras i *Reports 2001-V*.

³⁶ Se para 107. Detta konfirmerades och uttalades än mer tydligt i *Angeulova mot Bulgarien*, dom den 13 juni 2002, paras. 161 och 162. Fallet avsåg materiellt vissa aspekter på rätten till liv, skyddat av artikel 2.

³⁷ Ur konventionsrättsligt perspektiv finns det å andra sidan inget som hindrar att staterna även utdömer skadestånd i dylika situationer. Som bekant stadgar konventionen en minimistandard.

I vilka situationer och på vilka grunder som Europadomstolen utdömer skadestånd framgår av dess praxis under artikel 41.³⁸ Den rättsliga grunden för rätt till skadestånd i det inhemska systemet är emellertid artikel 13 och det torde svårigen kunna bestridas att ett inhemskt rättsmedel är ineffektivt om det inhemska systemet konsekvent avvisar yrkanden på konventionsrättslig grund med hänvisning till att Europadomstolen utgör ett exklusivt forum. I sådant fall blir klagandena – i bjärt kontrast med subsidiaritetsprincipen – ändå konsekvent hänvisade till att vända sig till Europadomstolen för att bli fullt ut kompenserade.

Subsidiaritetsprincipen, inkluderat rätten till skadestånd, utgör därtill en med det svenska rättssystemet inkorporerad skadestandsgrund för materiella kränkningar av konventionen. Någon ytterligare grund i intern svensk rätt är inte erforderlig.

Sammanfattningsvis kan således följande konstateras. Rättsläget enligt konventionsrätten kan i många fall sägas vara oklart, men att Europadomstolen emellertid skulle acceptera en ordning där klagandena konsekvent måste vända sig till Europadomstolen för att erhålla full kompensation är uteslutet.

2.3 Stockholms tingsrätts bifallande dom och dess hittillsvarande efterspel

Ovannämnda tingsrättsdom – där skadestånd utgick – avsåg fråga om rätt till skadestånd till följd av ett tidigare ogillat brottmål. Enligt klaganden hade brottmålet handlagts för långsamt. Tingsrätten fann inledningsvis att det inte visats sådant culpöst agerande från åklagarens sida att det förelåg grund för skadestånd enligt 3 kap 2 § skadeståndslagen.

Vad därefter gällde frågan om rätt till en rättvis rättegång inom skälig tid fann tingsrätten att anklagelserna mot den tilltalade inte hade prövats tillräckligt skyndsamt och att det därför förelåg en överträdelse av artikel 6.

Tingsrätten konstaterade först att artikel 41 i konventionen enbart reglerar att Europadomstolen kan utdöma skadestånd. Detta förhållande talade enligt tingsrätten för att svensk domstol, före en lagändring, inte kan tillerkänna ersättning för en kränkning av konventionen. Tingsrätten fortsatte emellertid enligt följande:

”För motsatt uppfattning talar de allmänna konventionsrättsliga principerna om att de fri- och rättigheter som garanteras i konventionen skall ges ett effektivt skydd på nationell nivå, jfr. artikel 13 om rätt till ett effektivt skydd. I den utsträckning som skadeståndslagen inte medger rätt till skadestånd skulle, om svensk domstol inte direkt kan tillämpa konventionen, den drabbade vara tvungen att vända sig till Europadomstolen,

³⁸ Se vidare Crafoord, a.a. För en i det närmaste uttömmande framställning om Europadomstolens praxis vid utdömande av skadestånd, se David Scorey och Tim Eicke, *Human Rights Damages, Principles and Practice*, Sweet & Maxwell 2002.

vilket knappast kan stå i överensstämmelse med åtagandet att ge de rättigheter som anges i konventionen ett effektivt skydd. Europadomstolen har i rättsfallet T.P och K.M mot Storbritannien slagit fast en princip som innebär att inhemskt skadestånd skall kunna utgå som del av gottgörelsen för kränkningar av konventionsrättigheter (...). Enligt tingsrättens uppfattning talar övervägande skäl för att Europakonventionen inklusive de principer som Europadomstolen fastställt skall tillämpas direkt av svensk domstol, jfr Clarence Crafoord, Europarättslig tidskrift nr 4, s519 ff. Tingsrätten finner således att frågan om [klaganden] skall ha rätt till ersättning för konventionsbrottet skall i första hand prövas med tillämpning av Europakonventionen.”

Tingsrätten ogillade klagandens yrkande om ekonomisk skada.³⁹ Däremot fann tingsrätten att han hade lidit ideell skada (*non-pecuniary damage*) till följd av att han tvingats leva i långvarig osäkerhet om vad som skulle hända med honom och därigenom i viss utsträckning berövats möjligheten att planera sitt liv. Rätten hänvisade till Europadomstolens resonemang i fallet Bönisch⁴⁰ om *loss of opportunities* och utdömde ett ideellt skadestånd om 100 000 kr.

JK har som nämnts ovan överklagat domen.⁴¹ I en skrivelse daterad 2002-05-03⁴² hänför sig JK först till RB 10 kap. 17 § första stycket punkten 1, av vilket det framgår att allmän domstol inte är behörig att pröva en tvist som skall tas upp av särskild domstol. Europadomstolen är således en sådan domstol enligt JK.

Den anförda punkten i RB torde emellertid främst ta sikte på situationer när det på något sätt är reglerat utanför RB att en särskild domstol skall pröva en viss typ av mål eller ärenden.⁴³ Frågan huruvida Europadomstolen utgör ett exklusivt forum skall således sökas i själva konventionsrätten, som ju i enlighet med vad som anförts i ovan refererade konventionsavgöranden uttalar det direkt motsatta; d.v.s. att det i första hand ankommer på inhemska domstolar att pröva konventionsfrågor. Det kan knappast heller hävdas att det är den svenska lagstiftarens mening att Europadomstolen skall utgöra ett exklusivt forum, med beaktande av att syftet med inkorporeringen var att Europakonvention skulle ”få full rättsverkan i vårt land⁴⁴”.

JK redovisar i nämnda överklagande även innehållet i ovan diskuterade T.P. och medger att det i princip skall finnas en möjlighet för den enskilde att enligt artikel 13 få ersättning för ekonomisk eller ideell skada på det inhemska planet.

³⁹ Med hänvisning till kausalitetsresonemang.

⁴⁰ Mot Österrike, dom den 2 juni 1986, Serie A 103, para 11.

⁴¹ Målnummer i Svea hovrätt är T 4136/02;51. Även klaganden har överklagat i den del som avser rätten till ekonomisk skada.

⁴² Skrivelsen finns publicerad på Pointlex databas i anslutning till en artikel där rubricerad ”HD prövar direkt skadestånd för konventionsbrott”, av Mikael Kindbom, publicerad 2002-08-30.

⁴³ Se Gullnäs, Fitger m.fl. Rättegångsbalken I s 10:38 a. ”Kompetensfördelningen framgår i stället av bestämmelser i andra författningar än RB eller av allmänna principer”.

⁴⁴ Prop 1993/94:117 s. 34

JK:s slutsats därefter är emellertid förbryllande. JK framhåller att den inte har kunnat finna någon rättspraxis som utvisar en rätt till skadestånd på det inhemska planet med stöd av artikel 41. Därför anser JK sammanfattningsvis att Europadomstolens praxis inte ”ger stöd för att en svensk domstol kan pröva ett yrkande om skadestånd som direkt grundas på Europakonventionen”.

Mot bakgrund av att JK konstaterat att skadestånd i princip skall utgå med stöd av artikel 13 kan JK:s slutsats rimligen inte uppfattas på annat sätt än att klaganden i det enskilda fallet åberopat artikel 41, men inte på artikel 13, och att skadestånd med anledning därav inte skall utgå. Även här gäller emellertid principen om *jura novit curia*. De lagrum och rättsregler som parterna anför skall domstolarna enbart betrakta som mer eller mindre välgrundade förslag och domstolarna är fria att åberopa sig på även andra rättsregler än de som parterna har anfört.⁴⁵ Om nu klaganden enbart har åberopat artikel 41 är domstolarna ändå skyldiga att tillämpa artikel 13.

2.4 Avgöranden där talan avvisats

JK har fått gehör för sin ståndpunkt i andra mål. Svea hovrätt fastställde nyligen utan egen motivering ett beslut av Uppsala tingsrätt att avvisa en skadeståndstalan i de delar de avsåg konventionsrättsliga grunder.⁴⁶ Klaganden påstod att en resultatlös husrannsakan bl.a. stred mot konventionen. Tingsrätten konstaterade att en person som är direkt träffad av ett myndighetsbeslut eller är direkt berörd av en rättsregel som kränker konventionen är taleberättigad i Europadomstolen och att den enskilde kan få ersättning där med stöd av artikel 41. Tingsrätten fann vidare att ordalydelsen i artikel 41 ger vid handen att en sådan prövning är förbehållen Europadomstolen⁴⁷ och att den således är att betrakta som en särskild domstol enligt RB 10 kap 17 §.

Tidigare har Svea hovrätt⁴⁸ avvisat en talan i den del den avsåg ett skadeståndsyckande grundat på artikel 7 (legalitetsprincipen) i konventionen. Klaganden ansåg att en brottmålsdomstol hade dömt honom för gärningar som inte utgjorde brott. Hovrätten fann därvid att ”varken någon regel i Europakonventionen eller i annan rättslig reglering ger tingsrätten eller hovrätten behörighet att pröva [klagandens] talan i denna del.” Klaganden ansökte om prövningstillstånd i HD, som i beslut den 4 juli ej fann skäl att meddela prövningstillstånd.⁴⁹

⁴⁵ Se NJA 1993 s 13.

⁴⁶ Svea hovrätt, avdelning 13 beslut 2002-08-20 i mål nr T 1509-02. Uppsala tingsrätts beslut 2001-06-15 i mål nr T 259-00.

⁴⁷ Min uppfattning om den korrekta innebörden av ordalydelsen i artikel 41 skall anges nedan.

⁴⁸ Svea hovrätts avdelning 8 beslut 2001-04-17 i mål nr Ö 2943-00.

⁴⁹ HD:s mål Ö 2298-01.

I en talan som Svea hovrätt avvisat på samma grunder som angivits ovan⁵⁰ har klaganden överklagats till HD⁵¹ (nedan Holm-målet).⁵² HD har före det att fråga om prövningstillstånd meddelas inhämtat JK:s yttrande. Som angivits ovan har JK avgivit yttrande⁵³ som tillstyrker att HD lämnar prövningstillstånd, trots att JK har vunnit i två instanser och HD har nyligen meddelat prövningstillstånd.⁵⁴

Holm yrkar skadestånd till följd av att ett skattemål – enligt honom – i strid mot artikel 6 inte har handlagts inom skäligen tid. Tidsdräkten i två instanser var över 10 år. Det förelåg bl.a. en period om 3,5 år då ingen åtgärd överhuvud företogs i skatteprocessen. Enligt stadgad konventionspraxis accepteras inte sådan inaktivitet från en domstols sida i annat än exceptionella fall.⁵⁵

Även JK har emellertid i ett färskt beslut (nedan Bengtsson-ärendet) uttalat att långa handläggningstider strider mot Europakonventionen. En person stod misstänkt för förskingring. Det tog drygt 7 år från att förundersökning inleddes till att den misstänkte i brottmålet friades helt i hovrätten. Den frikände drog ärendet inför JK med åberopande av artikel 6 i konventionen. JK anförde⁵⁶ att "[m]ycket talar för att Europadomstolen skulle finna att ett åsidosättande av konventionen har förekommit...". Vad avser konventionsgrunden upprepar emellertid JK att ett sådant anspråk enbart kan prövas av Europadomstolen.

Med anledning av att olika instanser så entydigt har påstått att det följer av artikel 41 att Europadomstolen är ett exklusivt forum, finns här anledning att beröra själva ordalydelsen i artikeln, för den fortsatta redovisningen. Artikeln uttalar att Europadomstolen har jurisdiktion att utdöma skadestånd om statens nationell rätt "endast till en del medger att gottgörelse lämnas...⁵⁷". Redan av ordalydelsen framgår att det från konventionsperspektiv förutsätts att fråga om skadestånd i första hand prövas inhemskt. I övrigt ger den således Europadomstolen en explicit behörighet att utdöma skadestånd för den händelse staterna misslyckas med att kompensera klaganden på hemmaplan. I övrigt uttalar stadgandet inte så mycket om vad som bör ske internt, utom möjligen att Europadomstolen inte har jurisdiktion om kränkningen har reparerats fullt ut i det inhemska systemet. Artikeln uttrycker alltså subsidiaritet.

⁵⁰ Svea hovrätts beslut den 15 februari 2002 i mål Ö 6519-00

⁵¹ Mål Ö 1092-02, Bo Holm ./ staten angående skadestånd m.m.

⁵² Överklagandet och prövningstillståndsansökan finns publicerad 2002-08-30 i PointLex i anslutning till en artikel rubricerad "HD prövar direkt skadestånd för konventionsbrott".

⁵³ Daterat 2002-10-11, ab. 10 i HD:s akt.

⁵⁴ Beslut 2002-11-04

⁵⁵ Sådant exceptionellt fall ansågs föreligga då tyska domstolar erhöll ökade målbalanser till följd av Tysklands återförening (se *Süssman mot Tyskland*, dom den 16 september 1996, Reports 1996-IV s 1158).

⁵⁶ 2002-10-10 i Dnr. 3240-01-44, Stellan Bengtsson ./ Staten.

⁵⁷ Detta gäller naturligtvis även om den nationella rätten inte alls medger gottgörelse. Se exempelvis *Papamichalopoulos mot Grekland* (ersättningsmålet), dom den 31 oktober 1995, Serie A nr. 330-B

Det finns anledning att mot bakgrund av detta ytterligare återge JK:s argumentation i övrigt i Bengtsson-ärendet.

JK finner förvisso att den långsamma handläggningen också utgör fel och försummelse enligt 3 kap 2 § skadeståndslagen. Det noteras dock att detta stadgande inte ger utrymme för ersättning för ideell skada. För sådan skada krävs – enligt JK – enligt nuvarande 2 kap 3 § skadeståndslagen att det har begåtts brott. Samtidigt konstateras att Europadomstolen ofta utdömer ideellt skadestånd för långsam handläggning. Det bör här tilläggas att det sker regelmässigt och därtill ofta med för svenska förhållanden betydande belopp.⁵⁸ Det bör också erinras om att skadeståndslagen utgör en kodifiering av gällande rätt och att lagstadgandena däri inte skall läsas *e contrario*. Med beaktande av detta måste framhållas att det torde finnas erforderligt fördragskonformt lagtolkningsutrymme i skadeståndslagen.

JK medger emellertid inte heller i Bengtsson-ärendet ersättning för ideell skada. JK anför dock att det ”visserligen [kan] anses otillfredsställande att skadestånd inte kan utges ens i den mån det kan bedömas att staten efter en prövning i Europadomstolen skulle åläggas att betala ersättning på grund av brott mot konventionen”. JK tillägger att det i ”Justitiedepartementet övervägs för närvarande om det bör genomföras lagändringar i syfte att råda bot på detta förhållande”. Efter samtal med Justitiedepartementet kan emellertid konstateras att det enbart är fråga om ”allmänna överväganden”. Något uppdrag av regering eller riksdag finns inte i skrivande stund och det föreligger inte heller något formellt ärende.⁵⁹

Slutligen skall nämnas att samma avdelning på Stockholms tingsrätt som – enligt vad som redovisats ovan – utdömde skadestånd direkt på konventionsrättslig grund har i ytterligare ett mål att ta ställning till ett sådant yrkande.⁶⁰ I detta fall utgör den materiella frågan skadestånd till följd av för lång häktningstid, för vilket Konventionen stadgar en särskild rätt till skadestånd jämlikt artikel 5:5 i konventionen. Parterna och tingsrätten var överens om att begära s.k. hissdispens⁶¹ till HD. Möjligen avvaktar tingsrätten först HD:s prövning i Holm, istället för att fullfölja hissdispensen.

⁵⁸ Den 19 februari 2002 avgjorde exempelvis Europadomstolen – närmast enligt en löpande-band princip – inte mindre än 26 mål avseende ”time-delay” i de mest skiftande mål (främst mot Italien). Skadeståndsbeloppen (ideell skada) utgick med allt från 5000 – 26 000 €. De mål som tagit cirka 7 år – även om tidsutdräkten inte är den enda parametern som räknad vid bedömningen av beloppens storlek – låg på cirka 10 000 €; d.v.s. närmare 100 000 kr. Se Europadomstolens press release 089 – 19.2.2002. I fallen Janosevic och Västberga Taxi – se vidare nedan – utgick skadestånd med 15 respektive 20 000 €.

⁵⁹ Det är m.a.o. bara ”korridorsnack”.

⁶⁰ Stockholms tingsrätts mål T 11806-00.

⁶¹ Enligt RB 56 kap 13 §.

2.5 Avslutande synpunkter.

Det inhemska systemets obenägna hållning i här diskuterade hänseenden är enligt min uppfattning högst beklaglig – inte minst av processekonomiska skäl. Rättsläget i konventionshänseende är som beskrivits ovan osedvanligt klart. Om inte HD ändrar den hittills förhärskande synen, blir klagandena alltjämt hänvisade att konsekvent vända sig till Strasbourg. Detta är inte bara ”otillfredsställelse” – som JK uttrycker det. Det utgör därtill en separat kränkning av artikel 13. Frågan är också i hög grad uppmärksammas bland Strasbourg-organen. En Expertkommitté skall behandla frågan om ”*effective remedies at national level*” vid dess kommande session.⁶² Expertkommittén avger därefter rekommendationer. För detta ändamål har avdelning II vid Generaldirektoratet utformat en promemoria.⁶³ Däri anges betydelsen av inhemskt skadestånd (*monetary compensation*). Expertkommittén noterar de inhemska hinder för utdömande av skadestånd som förelåg – förutom i T.P. – bl.a. även i fallet Tsirlis och Koulompas mot Grekland.⁶⁴ Med stöd av Europadomstolens praxis på området avser Expertkommittén att utfärda en rekommendation som syftar till ”encouraging States to ensure that no such obstacles to receiving compensation exist”. Utfärdandet av en sådan rekommendation innebär naturligtvis inte att den inte ”blir bindande” först efter ett officiellt tillkännagivande. Redan förhållandet att det ovan sagda är uttalat i en förberedande promemoria är ägnat att understryka vikten av frågan enligt redan gällande konventionsinnehåll.

3. SKATTETILLÄGG

3.1 Inledning

Taximålen anhängiggjordes i Strasbourg i slutet av 1996 respektive medio 1997. ”Prövningstillstånd⁶⁵” beviljades den 26 September 2000. Europadomstolen avgjorde målen den 23 juli 2002. Mycket hann hända och många åsikter hann luftas under tiden som målen var anhängiggjorda. 1999 års skattetilläggskommitté tillsattes tre arbetsdagar efter att Europadomstolen meddelat pröv-

⁶² Som officiellt är benämnt ”its 52nd meeting”.

⁶³ Daterad den 10 september 2002, benämnd DH-RP(2002)001rev.

⁶⁴ Dom den 28 maj 1997, *Reports* 1997-III s. 909. I fallet var frågan om olovliga frihetsberövanden i strid mot artikel 5:1. De tilltalade friades i inhemska brottsmålsprocesser från vissa anklagelser, efter att ha varit häktade en längre tid. Det fanns dock inga inhemska rättsmedel som kunde medföra rätt till kompensation eller skadestånd. Detta stred mot artikel 5:5 i konventionen. Den senare punkten utgör en specialreglering som medger rätt till skadestånd för olovliga frihetsberövanden. Punkten 5:5 torde i detta hänseende utgöra *lex specialis* i förhållande till artikel 13.

⁶⁵ I ett sk. admissibility beslut.

ningstillstånd⁶⁶ och avgav sin utredning i februari 2001.⁶⁷ Våra högsta instanser avkunnade – som redovisats ovan – ett antal domar rörande skattetillägg med beaktande av konventionsaspekterna. Såväl före som i kölvattnet av dessa domar, avkunnades åtskilliga domar i underrätterna. Många artiklar har skrivits, såväl i facklitteratur som press.

Taximålen har redan kommenterats i svensk doktrin.⁶⁸ Det har där anförts ståndpunkten att Skattebetalarnas förening – som stod bakom talan – drev ”fel mål” och att målen inte var ”rena”; att klagandena inte hade ordning på sin bokföring samt att en av dem fälldes för bl.a. skattebedrägeri. Detta skall kommenteras nedan.

3.2 Närmare om Europadomstolens domar i Taximålen.

Målen hade sin upprinnelse i en storskalig revision av taxiföretagen i Stockholm i mitten av 1990-talet. Klagandena påfördes tillkommande skatter och skattetillägg. Klagandena bestred att de undanhållit inkomster och lämnat oriktiga uppgifter. I samband med begäran om omprövning ansökte klagandena om anstånd med betalning av de påförda skatterna och skattetilläggen. Begäran om anstånd avslogs emellertid eftersom säkerhet inte kunde ställas. Skattemyndigheterna tog nästan tre år på sig att pröva begäran om omprövning av de materiella skattefrågorna och skattetilläggen. Under tiden verkställde skattemyndigheterna besluten. Klagandena försattes i konkurs före det att ens länsrätt prövat de materiella skattefrågorna. Inte ens anståndsprocesserna var slutligt avgjorda vid konkurserna. Länsrätten avgjorde skattemålen först halvåret innan Europadomstolen avgjorde målen i Strasbourg. Då hade de inhemska processerna pågått i sju år. Målen pågår alltjämt i kammarrätten. Europadomstolen avgjorde huruvida de inhemska processerna och de åtgärder som företagits – ”so far”⁶⁹ – innefattade brott mot artikel 6.

Före det att Europadomstolens avgörande kommenteras bör emellertid följande också noteras beträffande de inhemska processerna. Bolaget Västberga Taxi AB:s överklagande av skattefrågorna till länsrätten hade avvisades p.g.a. bristande rättskapacitet. Avvisningsbeslutet överklagades slutligt till Regeringsrätten. Ett par månader före Europadomstolens domar meddelade Regeringsrätten prövningstillstånd.⁷⁰ Frågan om Västbergas rättskapacitet är således inte slutligt avgjord i det inhemska systemet. Den konventionsrättsliga betydelsen

⁶⁶ Se Advokaten nr 8 2002, s 23, ”Kampen om rättsäkerheten på hemmaplan”, av Jan Thörnhammar.

⁶⁷ SOU 2001:25.

⁶⁸ Svensk skattetidning nr 6-7/2002 s. 451, ”Skattetilläggen i Strasbourg domstolen” av professor emeritus Leif Mutén vid Handelshögskolan i Stockholm.

⁶⁹ Se exempelvis Janosevic-domen, para. 78.

⁷⁰ Regeringsrättens beslut 2002-04-23 i mål nr 6715--6722-2001.

av avvisningen kom därför inte att prövas av Europadomstolen, vilket sannolikt fick betydelse för utgången i frågan om oskuldspresumtionen.

Det kan vidare tilläggas att ställföreträdarna också blev föremål för brottmålsprocesser. Den ena klaganden fälldes för skattebedrägeri och bokföringsbrott medan väckt åtal avseende bokföringsbrott mot den andre lades ned under pågående huvudförhandling i tingsrätten. Både klagandena åberopade förbudet mot dubbla brottmålsförfaranden – *ne bis in idem* – i P7-4. Europadomstolen fann dock att detta utgjorde ett nytt klagomål som inkommit efter beslutet att meddela prövningstillstånd. Frågan ansågs därför vara för sent väckt för att kunna behandlas i de pågående målen. Det är istället föremål för nytt prövningstillstånds-förfarande.

Beträffande Europadomstolens avgöranden fann den initialt – föga överraskande – att det svenska skattetillägget utgör ett straff i autonomt konventionsrättsligt hänseende och att rättssäkerhetsreglerna i artikel 6 därför är tillämpligt under det s.k. ”criminal head”. Samtidigt hänvisade Europadomstolen till dess fastslagna praxis att ”rena” skattetvister i princip faller utanför artikel 6 tillämpningsområde. Europadomstolen hänvisade särskilt till *grand chamber* målet Ferrazzini mot Italien.⁷¹ Oaktat att de inhemska processerna innefattade både skattefrågor och skattetillägg, prövade Europadomstolen enbart de straffrättsliga inslagen. Emellertid innefattade dessa bedömningar med nödvändighet även de ”rena” skattebedömningarna ”to a certain extent”⁷². I vilka hänseenden framgår dock inte explicit.

Således anses rena skattetvister falla utanför rättssäkerhetsgarantierna i artikel 6, vilket blottlägger en betydelsefull otydlighet i Europadomstolens praxis. Samtidigt framgår av entydig konventionspraxis att skatteuttag faller inom tillämpningsområdet för äganderätten i P1-1. Skyddet för äganderätten innefattar även processuella garantier (*procedural safeguards*⁷³). Dessa påminner starkt om rättssäkerhetsgarantierna i artikel 6. De processuella garantierna medför en rätt till effektiv domstolskontroll av tvistiga ”rena” skattefordringar. Eventuella skillnader mellan de processuella garantierna i P1-1 och rättssäkerhetspaketet i artikel 6 är emellertid otydliga. Europadomstolens praxis förefaller närmast motsägelsefull på denna punkt.

Klagandena i Taximålen åberopade också P1-1. Europadomstolen valde av icke uttalad orsak att inte pröva frågan. Enligt mitt förmenade borde de processuella garantier ha tillerkänts betydelse i målen, på sätt som kommer att framgå nedan.

Europadomstolen prövade i sak först om klagandenas rätt till domstolsprövning hade kränkts. Den hade i princip inget att erinra mot systemet att skatte-

⁷¹ Dom den 12 juli 2001, som kommer att publiceras i *Reports* 2001-VII.

⁷² Para 79 respektive 91.

⁷³ Se exempelvis Hentrich mot Frankrike, dom den 22 september 1994, Serie A nr. 296-A och Jokela mot Finland dom den 21 maj 2002, äer.

myndigheterna tillåts påföra straffrättsliga sanktioner, för såvitt det finns möjlighet att också få frågan prövad av en domstol med full jurisdiktion att upphäva besluten. Europadomstolen erinrade emellertid att rättigheterna också skall vara praktiska och effektiva. Mot bakgrund av skattemyndigheternas långsamma handläggning i kombination med den tidiga verkställigheten prövade Europadomstolen om klagandena i det enskilda fallet hade erhållit sådan effektiv tillgång till domstolsprövning. Europadomstolen konstaterade att de tidiga verkställigheterna hade allvarliga konsekvenser för klagandena, framförallt privatekonomiskt men också för taxirörelserna. Vissa konsekvenser var ägnade att bli mer allvarliga ju längre processerna fortlöpte och det skulle bli svårt att gottgöra dem om klagandena småningom skulle vinna framgång med bestridandet av de materiella skattefrågorna. I dessa hänseenden saknade det betydelse att i princip inte några belopp hade kunnat drivas in och att klagandena hade försatts i konkurs redan med anledning av skatteskulderna i sig. Med anledning av den tidiga verkställigheten och dess konsekvenser och särskilt med beaktande av skattemyndighetens långsamma handläggning – vilken otillbörligt fördröjde en domstolsprövning – hade klagandena inte erhållit effektiv tillgång till domstolsprövning. Detta utgjorde i sig en kränkning av artikel 6.

Europadomstolen hade därefter att ta ställning till huruvida skatteprocesserna i sin helhet – så långt de nått vid tidpunkten för Europadomstolens avgörande – stred mot rätten till prövning inom skälig tid. Huruvida oskäligt lång tidsdräkten har förekommit avgörs med beaktande av omständigheterna i det enskilda fallet utifrån vissa vedertagna bedömningsgrunder.⁷⁴ Det fanns inget som antydde att klagandena bidragit till tidsdräkten. Trots målens relativa komplexitet fanns det inget som legitimerade den långsamma handläggningen varvid Europadomstolen således fällde Sverige för brott mot artikel 6 även på denna punkt.

Klagandena åberopade även oskuldspresumtionen i artikel 6:2 i två hänseenden. Först anfördes att de stod inför en nästan oöverstiglig bevisbörda med avseende på invändningar om att skattetilläggen skulle efterges eller jämkas, varvid de i realiteten presumerades vara skyldiga. Slutligen hävdade klagandena också att verkställigheten av sanktionerna medförde att de i praktiken betraktades som skyldiga innan de materiella frågorna hade prövats av domstol. Det finns också anledning att kommentera Europadomstolens diskussion kring utdömandet av skadestånd. Frågorna behandlas var för sig nedan.

⁷⁴ Se närmare om dessa kriterier exempelvis Danelius, *Mänskliga rättigheter i europeisk praxis*, En kommentar till Europakonventionen om de mänskliga rättigheterna, Norstedts 1997 s 194ff.

3.2.1 Första frågan om oskuldspresumtionen.

Europadomstolen konstaterade att skattetillägg i Sverige påförs utifrån objektiva grunder, vilket under vissa omständigheter inte ansågs strida mot konventionen. Europadomstolen konstaterade vidare att bevisbördan för huruvida det föreligger omständigheter som skall föranleda eftergift i praktiken vilar på den skattskyldige. Utgångspunkten för myndigheterna är därför att en lämnad oriktig uppgift har varit ousäktligt och att det inte är uppenbart oskäligt att ta ut avgiften. Det svenska skattesystemet innefattar således en presumtion – konstaterar Europadomstolen – som det är upp till den skattskyldige att motbevisa. Med hänvisning till fallet *Salabiaku*⁷⁵ noterar Europadomstolen att konventionen inte ser med likgiltighet på sådana presumtioner inom straffrättens område och att de måste hållas inom vissa gränser med beaktande vad vikten för möjligheten till ett försvar. Det måste ske en proportionalitetsprövning i det enskilda fallet.

Härvid noterades att klagandena förvisso stod inför en svår bevisbörda men att de inte stod helt utan försvarsmöjligheter. Europadomstolen hänvisades till eftergiftsgrunderna och möjligheten att föra bevisning om eftergiftsgrundande omständigheter.⁷⁶

Vidare beaktade Europadomstolen även det statsfinansiella intresset och att skatter är den enda intäktskällan för staten. Med ett skattesystem som grundar sig på uppgiftslämnande och med beaktande av den stora mängd deklarationer som granskas varje år samt intresset av att tillförsäkra ”en förutsebar och enhetlig tillämpning”, får det enligt Europadomstolen accepteras att sanktionerna påförs enligt standardiserade regler. Redan med anledning härav ansåg Europadomstolen att det svenska systemet höll sig inom rimliga gränser.

Europadomstolen refererade härutöver till Regeringsrättens avgörande 2000 ref. 66 om att det i allmänhet ”gäller...att domstolarna i sin tillämpning av skattetilläggsreglerna verkligen i varje enskilt fall gör en nyanserad och inte alltför

⁷⁵ mot Frankrike, dom den 7 oktober 1988, Serie A nr 141-A, para. 28.

⁷⁶ Det noterades att klagandena inte anfört sådana omständigheter eller bevisning inför länsrätten men att rätten hade att beakta sådana omständigheter ex officio. Häremot kan möjligen invändas att det förefaller något krystat att vidhålla att man inte har lämnat någon oriktig uppgift och samtidigt hävda att det var ursäktligt att lämna oriktiga uppgifter. Sådan argumentation är – som säkert bekant – förvisso inte ovanlig. Sådan tar oftast formen om första och andra hands invändningar. I de materiella skattemålen är emellertid huvudinvändningen att taxeringsmyndigheterna vid sin bedömning om medel har undanhållits, huvudsakligen har baserat sig på uppgifter hämtade ur en dator hos Taxi Stockholm som enligt de skattskyldiga på intet sätt utvisar det riktiga resultatet. Den ifrågasatta datorn hävdas insamla slagginformation som inte tar hänsyn till en rad felkällor. Om nu de inhemska domstolarna väljer att inte godta dessa invändningar, är det naturligtvis omöjligt att finna grunder för eftergifter. Vad klagandena synes mena är att beviskraven avseende den materiella skattefrågan – d.s.v. huruvida oriktig uppgift föreligger – i realiteten är för låga. I dessa frågor kommer man emellertid mycket nära de bedömningar som de inhemska domstolarna ännu inte slutligt har avgjort och som Europadomstolen ännu inte torde ha jurisdiktion att pröva.

restriktiv bedömning av om förutsättningar finns för att undanröja eller efterge skattetillägget”. Europadomstolen underströk emellertid att klagandena inte hade förlitat sig på eftergiftsgrunderna i det inhemska systemet.⁷⁷

3.2.2 Den andra frågan om oskuldspresumtionen.

I detta hänseende anförde Europadomstolen initialt att varken artikel 6 eller något annat stadgande i konventionen i princip hindrar verkställighet före det att frågan om skattetillägg slutligt har avgjort. Vidare konstaterade Europadomstolen att tidig verkställighet av vissa straffrättsliga sanktioner förekommer i andra fördragsslutande länder. Europadomstolen konstaterar dock att tidig verkställighet av skattetillägg kan, med tillämpning av presumtioner, få allvarliga konsekvenser för den skattskyldiges försvar i de efterföljande materiella skatteprocesserna. Även här måste det ske en proportionalitetsprövning, särskilt med beaktande i det konkreta fallet att verkställighetsåtgärderna vidtogs av skattemyndigheterna före domstolsprövning. Europadomstolen konstaterade samtidigt att de statsfinansiella skälen inte väger lika tungt när det gäller omedelbar verkställighet av skattetilläggen, eftersom de inte syftar till att utgöra en inkomstkälla för staten.

Andra faktorer som enligt Europadomstolen skulle beaktas var att det finns möjlighet att få återbetalt skattetillägg och att situationen i övrigt kan återställas vid bifallna överklaganden. Att återbetalning i sådana fall sker med ränta och att en avslutad konkurs kan rivas upp samt att skadeståndstalan kan initieras mot staten, ansågs inte i sig vara tillräckligt. Domstolen fortsatte: ”Ett system som tillåter verkställighet av skattetillägg med betydande belopp före det att en domstol har prövat skyldigheten att utge skattetillägg, är öppet för kritik och måste underkastas en rigorös granskning⁷⁸”.

Europadomstolen hade emellertid – som den ofta gör – att pröva hur situationen tedde sig för klagandena i det enskilda fallet. Därvid fann den att enbart ringa belopp hade drivits in. Vidare skulle klagandena ha försatts i konkurs enbart med beaktande av de rena skatterna i sig. Därvid ansågs möjligheterna enligt svensk rätt med återbetalning av felaktigt indrivna belopp utgöra tillräcklig garanti för klagandenas intressen i det konkreta fallet.

3.2.3 Skadestandsfrågorna:

Europadomstolen erinrade att den hade funnit kränkningar till följd av rätten till domstolsprövning och att processerna hade tagit oskäligt lång tid. Den

⁷⁷ Vilket emellertid har skett i kammarrätten.

⁷⁸ para. 108 i Janosevic.

utdömde ideellt skadestånd (*non-pecuniary damage*) med 15 000 € i Janosevic och 20 000 € i Västberga och Vulic.

Klagandena hade emellertid också yrkat skadestånd för ekonomisk förlust, till följd av att de försattes i konkurs. I detta hänseende fann Europadomstolen att det inte förelåg kausalsamband. Något resonemang kring den bristande kausaliteten förde emellertid inte Europadomstolen. Sannolikt hade det betydelse att enbart obetydliga belopp av skattefordringarna hade drivits in.

Logiskt måste det avgörande ha varit att klagandena hade försatts i konkurs enbart med anledning av de ”rena” skatteskulderna. Detta förhållande befanns sakna betydelse för prövningen om det förelåg en kränkning av rätten till ”*access to court*”. När det däremot gällde diskussionen om oskuldspresumtionen utgjorde samma omständigheter skäl för att inte fälla staten. Det kan i sig ifrågasättas om det var rimligt att fria staten med på denna punkt med argumentet att klagandena hade försatts i konkurs ändå, eftersom att P1-1 i enlighet med vad som anförts ovan är tillämplig även på ”rena” skattefordringarna. Bedömningen av skattefrågan i det svenska systemet är – i här angivna situationer – oavvisligen sammankopplad med påförandet av skattetillägg. Oaktat om P1-1 – med hänvisning till bristande processuella garantier – kan anses vara kränkt i sig är det enligt min mening inte invändningsfritt att anföra ”hade försatts i konkurs ändå-argumentet” som skäl för att fria staten för brott mot oskuldspresumtionen. Det sagda kräver dock en djupare analys som går utanför ramarna för denna artikel.

Möjligen ansåg emellertid Europadomstolen i kausalitetsfrågan att det inte är dennes sak att spekulera i vad utgången hade blivit om klagandena hade erhållit en effektiv tillgång till domstolsprövning avseende de bakomliggande skattefordringarna. Det gör normalt inte Europadomstolen när den finner kränkningar av denna rätt.⁷⁹ Om däremot Europadomstolen skulle finna en kränkning av oskuldspresumtionen när det gäller den tidiga verkställigheten, hade sannolikt kausalitetskravet ha varit uppfyllt.

3.3 Taximålets effekter internt.

Det har diskuterats om målen var en framgång eller motgång för klagandena. Det beror på vem man frågar. RSV rubricerade ett pressmeddelande ”Rätt med skattetillägg enligt Europadomstolen” dagen efter domarna.⁸⁰ Det kan dock inte med bästa vilja hävdas att rubriken speglar innebörden av Europadomstolens domar.

⁷⁹ Se exempelvis Osman mot Storbritannien, dom den 28 oktober 1998, Reports 1998-VIII s 3124, para. 164.

⁸⁰ Publicerad på RSV:s hemsida www.rsv.se

Att det svenska rättssystemet har haft en god aning om vart det skulle barka i Europadomstolen är därtill uppenbart. Professor Bernitz har enligt LexPress⁸¹ uppgett att processen i Europadomstolen har ”haft effekter i Sverige medan den pågick. Man försökte städa”. Det är också tydligt att det städats så mycket att det också påverkade utgången i Strasbourg. Europadomstolens referens till uttalandet i Volvomålet om en nyanserad tillämpning av eftergiftsgrunderna, framgår direkt av Europadomstolens domar. Detta uttalande har också fått tydliga avtryck i den svenska rättstillämpningen.⁸²

Det kan vidare tilläggas att Taximålen redan har åberopats av svenska domstolar efter avgörandena i juli. Således har Regeringsrätten i domar den 17 oktober medgivit anstånd med betalning av skatt och skattetillägg med åberopande av Taximålen.⁸³ Vidare har Kammarätten i Sundsvall eftergivit skattetillägg till följd av långsam handläggning.⁸⁴

Volvomålet torde i sin tur vara en direkt konsekvens av att Europadomstolen vid tidpunkten hade meddelat prövningstillstånd i Taximålen. Volvomålet föranledde i sin tur RSV att utfärda en skrivelse till skattemyndigheterna om att anstånd med inbetalning av skattetillägg skall medges till dess att skattetilläggs-målet prövats av länsrätt.⁸⁵

Ovan har också nämnts att Regeringsrättens sent beviljade prövningstillstånd för Västberga Taxi AB. Västbergas talan i skattedomstolarna avvisades – som angivits ovan – p.g.a. avsaknad av rättskapacitet. Det utgjorde stadgad inhemsk praxis vid tillfället att så skulle ske.⁸⁶ Om inte Regeringsrätten hade beviljat prövningstillstånd hade det stått klart att bolaget inte skulle få prövat den materiella skattefrågan inkluderat straffet – skattetillägg. I sådant fall hade företrä-

⁸¹ ”Anstånd med skattetillägg bör medges”, av Johanna Ekstrand publicerad 2002-08-23, med anledning av ett postseminarium i kölvattnet av Europadomstolens domar i Taximålen.

⁸² De kan inte redovisas här annat än referenser i denna not, i förekommande fall med hänvisning till artiklar i PointLex (här förkortat PL med efterföljande publiceringsdatum). Se således Kammarätten i Sundsvalls dom 2002-08-14 i mål nr 3589 -- 3593-1999, PL 2002-08-29 ”Onyanserad bedömning av skattetillägg” av Mikael Kindbom. Annan utgång i Kammarätten i Sundsvalls dom 2002-04-15 i mål nr 2351-2000, PL 2002-06-25 ”Skattetillägg för inkonsekvent momsredovisning” av Peter Segefalk. Kammarätten i Sundsvalls dom 2002-04-19 i mål nr 2661-200, PL 2002-06-14 ”Inte högre beviskrav vid skattetillägg på grund av skönstaxering” av Peter Segefalk. Ett exempel på en mindre generös tillämpning av eftergiftsgrunderna utgörs av Kammarätten i Göteborgs dom 2002-04-17 i mål nr 2458--3459-2001, PL 2002-05-28 Inte oskäligt med skattetillägg vid oredovisad moms på fastighetshyra, av Peter Segefalk. I Kammarrätten i Jönköpings dom 2001-12-06 i mål nr. 2001--2002-1999 tillämpades strängare beviskrav vid skattetillägg än vid skönstaxering. Det finns ytterligare i vart fall 10 mål från kammarrätterna med hänvisning till RÅ 2000 ref 66. Praxis förefaller dock alltjämt ojämn.

⁸³ Mål nr 4139-1999 och 797-798-2001.

⁸⁴ Dom den 15 oktober 2002 i mål nr 611-2000.

⁸⁵ RSV:s skrivelse från den 28 juni 2001, refererad i ovan nämnda artikel ”Anstånd med skattetillägg bör medges”.

⁸⁶ Med vissa undantag som vid tillfället knappast ansågs tillämpliga i den situation Västberga befann sig.

daren för Västberga definitivt påförts en straffrättslig sanktion utan varje möjlighet till materiell domstolsprövning.

Även HD:s dom den 31 augusti 2001 – NJA 2001 s 548 (Nominexa-målet) – kom ”läggligt” med beaktande av de pågående Taximålen. Fråga var i ett konkursmål huruvida en tvistig skattefordran som vid tiden för konkursansökan ännu inte hade prövats av skattedomstolarna, kunde anses klar och förfallen. En tvistig fordran är som bekant att anses som klar även om gäldenären bestrider den och bestridandet är uppenbart ogrundat. Klagandena i Taximålen hade därtill åberopat inhemska mål där det av konkursdomstolarna explicit uttalats att konkursdomstolarna inte är behöriga att materiellt pröva de bakomliggande skatteskulderna. I Nominexa-målet hade dock skattemyndigheterna och länsrätten i anståndsprocessen uttalat att utgången i taxeringsmålet var oviss. Med beaktande av detta och förhållandet att de skatterättsliga frågorna fick anses vara komplicerade, kunde skattefordringarna inte anses vara klara och förfallna.

Detta skall ställas mot vad Europadomstolen kunde uttala om bl.a. konkursdomstolarnas behörighet. I inledningsavsnittet till ”*access to court*” finner den att de svenska konkursdomstolarna har jurisdiktion att pröva alla aspekter på dess bord. Prövningsrätten är inte inskränkt till enbart den rättsliga bedömningen utan kan också innefatta faktiska förhållanden, inkluderat en bevisvärdering. I sammanhanget kan nämnas att HD nyligen lämnade prövningstillstånd i ett mål där Svea hovrätt funnit att allmän domstol var behörig att pröva skattskyldigheten i mål om ställföreträdaransvar.⁸⁷

Frågan är om Europadomstolen hade kunnat komma fram till ovan nämnda slutsats om det inte funnits ett Nominexa. Sannolikt kände Europadomstolen till detta avgörande. Om det vore riktigt att klagandena försattes i konkurs utan att konkursdomstolarna prövade bärigheten i de bakomliggande skattefordringarna, ligger det nära till hands att hävda att oskuldspresumtionen är kränkt.

Det kan dock konstateras att Europadomstolen fällde på två punkter av tre. Avseende den tredje punkten – oskuldspresumtionen – kan det noteras att det stod och vägde. Europadomstolen hade exempelvis anledning understryka att det svenska systemet med tidig verkställighet måste underkastas en rigorös granskning. Sverige klarade sig sålunda på omständigheterna i det enskilda fallet.

Det kan även konstateras att den inhemska rättsutvecklingen under det att målen var anhängiggjort bidrog till att Europadomstolen inte fällde på alla punkter. En komplikation var att skattemålen alltjämt var pågående i det inhemska systemet när Europadomstolen avgjorde målen. Europadomstolen begränsade sin bedömning till de åtgärder som företagits ”so far”. Europadomstolen är inte behörig att pröva frågor om de inhemska rättsmedlen inte är uttömda.

⁸⁷ HD:s beslut den 18 september 2002 i mål T 285-02.

Europadomstolens domskäl i de delar där den inte fällde, måste uppfattas som att ett varningens finger höjdes om att det svenska systemet måste dämpa grova avarterna av fiskalt övernit. Målen har under alla förhållanden haft större konsekvenser än de som RSV låter antyda i ovan citerade rubrik.

3.4 Särskilt om Taximålen karaktär.

Som redan har påpekats har det emellertid framförts åsikten att Skattebetalarnas förening drev ”fel” mål.⁸⁸

Det har bl.a. anförts att det fanns mer ömmande fall. Det skall emellertid framhållas att Europadomstolen inte fungerar som de svenska prejudikatinstanterna. Har Europadomstolen en gång funnit att en inhemsk tillämpning strider mot någon bestämmelse i konventionen, är den i konsekvensens namn benägen att ta upp påstådda kränkningar som avser samma eller snarlika frågor. Det gäller i synnerhet om de senare målen därtill är mer flagranta eller ömmande. Det finns flertalet exempel på att Europadomstolen har tagit upp efterföljande mål och att fällande domar har kommit ”slag i slag”. Ett exempel härpå är vissa mål mot Österrike, som avseende en särskild aspekt på oskuldspresumtionen, har fällts flertalet gånger avseende i princip samma fråga under en tioårsperiod.⁸⁹ Orsaken till detta torde vara Österrike har varit senfärdigt med att rätta sig efter Europadomstolen utslag. Dessutom har den österrikiska rättstillämparen tolkat innebörden av tidigare domar allt för snävt – som det synes närmast med försök till ”darr på ribban”.

Avslutningsvis kan Bernitz uppfattning om målen – som den kom till uttryck på ovan nämnda postseminarium enligt nämnda artikel i PointLex – redovisas enligt följande:

⁸⁸ Se Mutén, a.a. samt vad han uttalar på ett postseminarium med anledning av avdömandet av Taximålen, enligt en artikel i PointLex, ”Nya regler efter dom om skattetillägg”, av Mikael Kindbom, 2002-08-23.

⁸⁹ Frågan avsåg i vilken utsträckning en tidigare misstänkt men i domstol frikänd person skyddas av oskuldspresumtionen. Österrike tillämpade ett system avseende frikända brottsmisstänkta som innebar att rätt till skadestånd enbart tillerkändes dem som blev helt frikända från misstanke. Om således exempelvis en person blev frikänd till följd av preskription eller annan formell grund, eller juryn uttalade en kvarvarande misstanke men gav den tilltalade ”the benefit of the doubt”, utgick således inte skadestånd. Europadomstolen fällde Österrike i frågan för första gången i Sekanina (dom den 25 augusti 1993), Serie A nr. 266-A. I fallet Wiexelbraun (dom den 20 december 2001, äer, som dock anhängiggjordes 3 år efter Sekanina 1996) fann Europadomstolen att österrikisk rättstillämpare tolkat Sekanina felaktig och fällde ånyo i princip för samma fråga. Såväl före som efter Wiexelbraun fälldes Österrike i angivet hänseende, bl.a. i Asan Rushiti (dom den 21 mars 2000, äer) och Lamanna (dom den 10 juli 2001, äer). Den senaste fällande domen kom nyligen – dagen före detta skrivs – i Vostic (dom den 17 oktober 2002, äer), samtliga mål således mot Österrike. Samma fråga är på tapeten i Norge. Europadomstolen medgav prövningstillstånd i fallen Opegard, Ringvold, Hammern mot Norge (beslut den 14 december 1999 i mål nr 29327/95 respektive 11 september 2001, i mål nr. 34964/97 och 30287/96).

Jan Södergren

”Professor emeritus Ulf Bernitz som ansåg att fällningen för tidsåtgången kan tolkas som ett ”landmark case” berömde Skattebetalarnas förening för att den orkat driva de aktuella fallen.

- Stora svenska organisationer har legat förhållandevis lågt länge. Förhoppningsvis är inte detta sista processen. Det finns fler frågor som återstår, exempelvis obeståndspresumtionen”.

Ulf Bernitz anser också att skadeståndsbeloppen på 15.000 respektive 20.000 euro är intressanta i sig. Eftersom Europakonventionen är svensk lag bäddar det för liknande skadestånd i svenska domstolar för långa handläggningstider framöver.”

Med det sistnämnda har Bernitz knutit ihop de båda ämnena som varit föremål för diskussion i denna artikel.

På ”sista raden” kan nämnas att Taxi-målen har fått sin fortsättning inhemskt. Inför sista korrektur av denna artikel har det blivit klart att kronofogden har utfärdat ett sk. förbudsmeddelande beträffande utdömda rättegångskostnader till den ena klaganden, detta med anledning av bl.a. de restförda skat-tefordringarna. Staten har således meddelat staten förbud att utbetala till någon annan än staten. Här måste först erinras om att Europadomstolen friade på oskuldspresumtionen, med anledning av att enbart smärre summor kunde drivas in.

Vad som också är allvarligt är att det generellt kan uppfattas som att staten vill avskräcka ombuden från att driva deras – inte sällan medellösa – klienters sak i Europadomstolen. Ombuden får fortsättningsvis yrka att Europadomstolen förpliktar staten att utbetala utdömda rättegångskostnader direkt till ombuden. Det är vanligt att så sker i mål med bl.a. Turkiet som svarandestat!